

PEDAGOGY

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

к.пед.н. **Гладиш М. О.**, доцент кафедри соціальної педагогіки

к.пед.н. **Соловійова Т. Г.**, доцент кафедри соціальної педагогіки

Україна, Запоріжжя, Запорізький національний університет,
Факультет соціальної педагогіки та психології,

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31072019/6594

ARTICLE INFO

Received: 21 May 2019

Accepted: 11 July 2019

Published: 31 July 2019

KEYWORDS

adaptation;
criterion;
indicator;
higher education institution;
students with special educational needs.

ABSTRACT

Adaptation can take different forms and in some cases, for specific categories of students. Recent views on inclusion have stressed the fact that inclusion is in the first place of the educational reform issue. Inclusion starts from the right of all students to follow higher education. The inclusive educational environment is a fundamental condition of socio-pedagogical adaptation of students with special educational needs at higher education institutions. The statement of the criteria, indicators and levels of the process is an important part of the socio-pedagogical research of adaptation. It allows the different approaches to be narrowly correlated to the current position of inclusive education.

Citation: Гладиш М. О., Соловійова Т. Г. (2019) Kryterii, Pokaznyky ta Rivni Sotsialno-Pedahohichnoi Adaptatsii Studentiv z Osoblyvymy Osvitnimy Potrebam v Umovakh Zakladu Vyshchoi Osvity. *World Science*. 7(47), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31072019/6594

Copyright: © 2019 Гладиш М. О., Соловійова Т. Г. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Освіта є не лише важливим фактором успішної соціалізації, та як складової – адаптації студентів з особливими потребами, але й необхідною умовою для самореалізації молоді. У цьому аспекті освітнє середовище закладу вищої освіти є найоптимальнішою формою забезпечення молоді з особливими потребами умовами для їхнього самовираження, самовдосконалення, для реалізації рівних прав і можливостей, для формування відчуття особистісної значущості й повноцінності. Встановлення взаємовідносин із мікросоціальним середовищем відіграє важливу роль у процесі адаптації студента з інвалідністю, адже це вносить певні зміни у різні сфери життєдіяльності особистості, таким чином детермінуючи її інклюзію (включеність). Пошук індивідуальних шляхів адаптації студентів з особливими освітніми потребами виявляються в особливостях їхньої взаємодії з соціальним оточенням.

Оскільки вступ студента до закладу вищої освіти – це складний процес зміни соціального оточення, режиму навчання, набуття нового статусу, пошуку референтної групи, збільшення обсягу самостійної роботи, то все це вимагає від керівництва, викладачів, кураторів, студентських соціальних служб університетів по новому будувати навчально-виховний процес, з урахуванням індивідуальних особливостей виховання кожного студента.

Для оцінки рівня соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти (ЗВО) та виявлення сприятливих педагогічних умов

забезпечення даного процесу нами було розгорнуто експериментальну роботу. Під час дослідження процесу соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами були розроблені критерії та показники даного феномену. Обґрунтовано необхідність розподілу адаптації студентів з інвалідністю до умов ЗВО за такими рівнями: достатній, середній, мінімальний.

Мета дослідження: розробка критеріального апарату дослідження, а саме обґрунтування критеріїв та визначення показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.

Розв'язання проблеми оцінки результативності дослідження безпосередньо залежить від визначення критеріїв адаптації студентів з особливими освітніми потребами. Проте визначення критеріїв процесу адаптації загалом є складним процесом, оскільки адаптованість, як результат адаптації виявляється не лише у створенні об'єктивної ситуації пристосування особистості до умов середовища, соціальної рівноваги, суб'єктивного відчуття задоволеності ситуацією, а й передбачає відсутність негативних емоційно-поведінкових наслідків [1, с. 57].

Одним з найважливіших завдань даного дослідження є виявлення тих критеріїв, за якими буде визначатися ефективність адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО. Під результативністю ми будемо розуміти наявність відчутних, стабільних отриманих соціально-педагогічних результатів. В їх якості можуть виступити позитивні зрушення в характері адаптації студентів, в особистісному та соціальному розвитку. Результативність ми також розглядатимемо не тільки в контексті відповідності отриманих результатів щодо прогнозованих, а й за появою нових.

Позитивними результати соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами будемо вважати: підвищення соціального, статусу в групі; підвищення рівня висхідної соціальної мобільності; стабілізацію морально- й соціально-психологічного стану, відчуття психологічного комфорту; прийняття студентом з особливими освітніми потребами соціальної ролі «студента», а не «людини з інвалідністю». Наявність позитивних зрушень в адаптації студентів з особливими освітніми потребами ми будемо розглядати як головне свідчення результативності нашої роботи, певний рівень адаптованості таких студентів в умовах ЗВО [4, с. 143].

У ході дослідження нами були визначені критерії (когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-діяльнісний), їхні показники та описано рівні (достатній, середній, мінімальний) соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.

Когнітивний критерій передбачає пізнавальну активність студентів з особливими освітніми потребами, обізнаність щодо змісту соціальних норм і правил суспільної взаємодії, усвідомлення соціальної ролі молоді особистості в умовах сучасності, усвідомлення ролі освітнього середовища та знання особливостей навчально-виховного середовища ЗВО, знання вимог, що пред'являє ЗВО до студента, знання прав студентів з особливими освітніми потребами. При визначенні показників когнітивного критерію ми дотримувалися точки зору М. Чайковський, який вважає, що критеріями оцінювання рівня знань мають бути: обсяг знань (повнота, глибина, тривалість); усвідомлення знань (самостійність суджень, доведення окремих положень, постановка проблемних питань); пізнавальний інтерес тощо [6, с.184-185].

Основними показниками *когнітивного критерію* визначено: пізнавальний інтерес, самостійність; знання освітнього середовища ЗВО; усвідомлення сутності та переваг майбутньої професії. Нами було використано авторське анкетування, де запитання були спрямовані на виявлення знань про види навчально-виховної діяльності, умови досягнення успіху навчальної діяльності, знання території ЗВО, його підрозділів, розташування кабінетів. Отримані в ході цього тестування дані були узагальнені на основі такого критерію як кількість правильних відповідей. Відповідно до числа правильних відповідей були виділені рівні знань студентів з особливими освітніми потребами.

Студенти з особливими освітніми потребами мають усвідомити, що глибокі, системні знання базових та спеціальних навчальних дисциплін дозволяють підвищити осмисленість усіх дій молоді людини у навчанні, зробити їх більш цілеспрямованими, виправданими й ефективними, забезпечують високу якість планування, реалізації, контролю, оцінки й корекції проявів соціальної адаптації. На основі цих знань розвиваються необхідні для розвитку особистості уміння й навички, підвищується загальна культура студента [2, с. 99-100].

Емоційно-мотиваційний критерій характеризується прагненням та спрямованістю на ефективну взаємодію студента з особливими освітніми потребами з соціальним середовищем вищого навчального закладу, бажанням розуміти у якій спосіб ця взаємодія має відбуватись, спрямованістю студентів з особливими освітніми потребами до адаптації в умовах вищого

навчального закладу. Характеризується уміннями проявляти емоції, як у вербальній, так і у невербальній формах адекватно до ситуації, контролювати емоційні стани тощо.

Основними показниками *емоційно-мотиваційного критерію* визначено: стабільність емоційних станів; ставлення до свого статусу як студента та до процесу навчання у ЗВО; прагнення навчатися у ЗВО.

Визначення показників емоційно-мотиваційного критерію було обумовлено таким утворенням, як емоційне ставлення. Ставлення є категорією, яка дає змогу охарактеризувати відношення «людина – світ» у їх поєднанні та взаємодії. Більшість дослідників вказує на те, що ставлення має ієрархічну структуру, важко діагностується, а його зовнішніми проявами є вербальні реакції та поведінка. Характер ставлення залежить від реакції особистості: позитивні реакції є основою формування позитивного типу ставлення, негативні – негативного типу ставлення до дійсності [2, с. 100-101].

Поведінковий критерій характеризує специфіку оцінки адаптаційного періоду перебування студентів з особливими освітніми потребами в умовах вищого навчального закладу. Ці особливості (нетривалість, мінливість впливів) не дають можливості реально оцінити діяльність студентів, проте ми здатні визначити наявність певних поведінкових надбань. Поведінковий критерій має засвідчити наявність в студентів з особливими освітніми потребами уміння ставити життєві цілі та організовувати діяльність на шляху їх досягнення, уміння активно та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, здатність до використання потенціалу навчально-виховного середовища вищого навчального закладу з метою адаптації, самореалізації та впливу на дане середовище. Цей критерій передбачає вміння будувати свою мовленнєву поведінку відповідно до норм та правил спілкування прийнятих у сучасному суспільстві, володіння культурними засобами спілкування, а також уміння здійснювати активну, перетворюючу комунікативну взаємодію.

Показниками *поведінкового критерію* соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в нашому дослідженні визначено: комунікативність; гнучкість та мобільність поведінки; уміння використання потенціалу середовища ЗВО [2, с. 102-103].

У даному дослідженні були визначені *рівні сформованості показників* соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО, під яким ми розуміємо ступінь, частоту та постійність прояву даних показників у когнітивних, емоційно-мотиваційних проявах та поведінці студентів з особливими освітніми потребами.

Нижче представлено три рівні сформованості показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО (*мінімальний, середній, достатній*) та запропонувати їх змістові характеристики.

Мінімальний рівень передбачає відсутність чи мінімальність проявів показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами. Показники пристосованості до умов вищого навчального закладу, обізнаності щодо його середовища проявляються рідко, майже непомітно і мають епізодичні прояви. Ці студенти майже не пристосовані до умов, вимог навчально-виховного процесу, їх вирізняє пізнавальна пасивність, зневіра у власних силах, байдужість до обраної спеціальності, пізнавальна пасивність. Такі студенти уникають участі в справах студентської групи, тримаються ізольовано. Студенти даної групи емоційно нестабільні, часто проявляють агресивність, тривожність, схильні до показових демонстрацій емоційних станів.

Середній рівень сформованості показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами передбачає ситуативний характер проявів. У студентів, показники яких сформовані на середньому рівні, помітними є прояви мобільності та гнучкості в поведінці, у певних ситуаціях вони демонструють обізнаність щодо середовища вищого навчального закладу, зацікавленість професійно-орієнтованими дисциплінами. Студенти даної групи не завжди вміють здійснювати саморегуляцію власної діяльності та поведінки. Бажання навчатися у вищому навчальному закладі, визнання себе рівноцінним членом студентського колективу не мають постійного характеру, виявляються приблизно в половині випадків. Ці студенти вирізняються ситуативністю поведінки, що виникає під контролем викладача чи в тих ситуаціях, коли студент сам у цьому зацікавлений.

Достатній рівень передбачає помітність, яскравість та постійність проявів показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами. Студентам, показники яких сформовані на достатньому рівні, притаманна свідомість, активна позиція, що базується на знаннях освітнього середовища вищого навчального закладу, усвідомленні

сутності та переваг майбутньої професії. Ці студенти в поведінці та ставленні керуються суспільно-позитивними мотивами, отримують визнання членів групи. Вони мають достатню кількість міжособистісних контактів, вступають в комунікативну взаємодію на засадах доброзичливості та толерантності. Їхня поведінка вирізняється емоційною стабільністю, позитивним емоційним ставленням до процесу навчання. Студенти даної групи відчують задоволення від участі в навчально-виховному процесі, не відчують дискомфорту, пов'язаного з обмеженням можливостей. Вони демонструють широкий спектр умінь користуватися перевагами середовища навчального закладу, прагнуть брати участь у студентському громадському житті, схильні до участі в волонтерській роботі.

У ході дослідження 2017-2019 навчальних років приймали участь студенти з особливими освітніми потребами 1 і 2 курсів факультету соціальної педагогіки і психології. За допомогою використання авторської методики педагогічного оцінювання виявлено рівні соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах такого ЗВО як Запорізький національний університет. Встановлено, що в більшості у таких студентів простежується середній рівень соціально-педагогічної адаптації в умовах ЗВО (58%). Третина учасників продемонструвала мінімальний рівень соціально-педагогічної адаптації (30%). Менша кількість студентів з особливими освітніми потребами виявили достатній рівень соціально-педагогічної адаптації (12%).

Узагальнення результатів експериментальної роботи з виявлення рівнів соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО за трьома критеріями представляє цифрові результати в діаграмі 1.

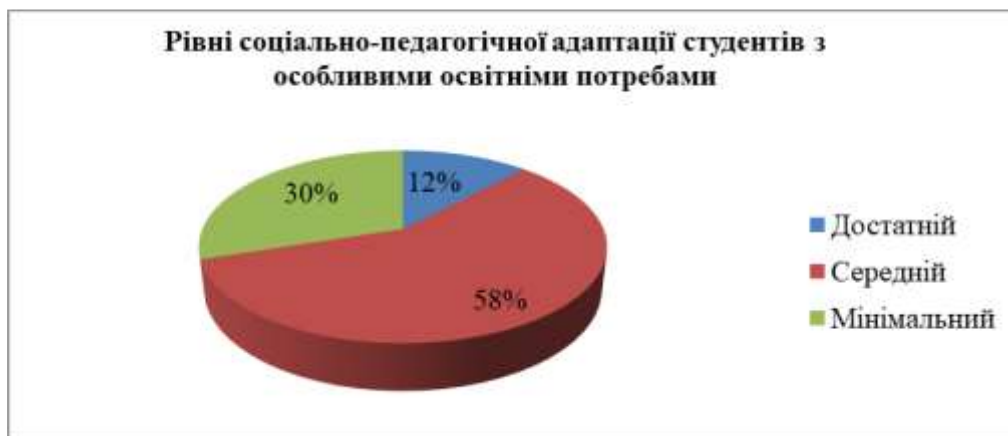

Рис. 1.

Упровадження педагогічних умов соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах вищого навчального закладу найбільше сприяло розвитку таких показників, як: усвідомлення сутності та переваг майбутньої професії; прагнення навчатися у вищому навчальному закладі та комунікативність. На показники вплинули такі педагогічні умови як: підвищення рівня професійної готовності педагогічного колективу до урахування специфіки навчально-виховної роботи в групах, де навчаються студенти з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічний супровід соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами з боку кураторів академічних груп; організація роботи волонтерів з числа студентів по сприянню адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.

Висновки.

1. У даному дослідженні обґрунтовано критерії та показники соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти (ЗВО):

- когнітивний (пізнавальний інтерес, самостійність; знання освітнього середовища ЗВО, усвідомлення сутності та переваг майбутньої професії);
- емоційно-мотиваційний (прагнення навчатися у закладі вищої освіти; ставлення до свого статусу студента та до процесу навчання у ЗВО; стабільність емоційних станів);
- поведінковий (гнучкість та мобільність поведінки; уміння використовувати потенціал середовища ЗВО; комунікативність).

2. Представлено характеристики трьох рівнів сформованості показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО (мінімальний,

середній, достатній). Мінімальний рівень передбачає відсутність чи мінімальність проявів показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами. Середній рівень сформованості показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами передбачає ситуативний характер проявів. Достатній рівень – помітність та постійність проявів показників соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами.

3. Обґрунтовано педагогічні умови забезпечення ефективності соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах вищого навчального закладу: спрямування роботи ЗВО на створення безбар'єрного середовища, сприятливого для періоду соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами; підвищення рівня професійної готовності педагогічного колективу до урахування специфіки навчально-виховної роботи в групах, де навчаються студенти з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічний супровід соціально-педагогічної адаптації студентів з особливими освітніми потребами з боку кураторів академічних груп; створення в академічних групах, де навчаються студенти з особливими освітніми потребами, ситуації педагогічного взаємодії та конструктивного співробітництва на засадах толерантності й доброзичливості; організація роботи волонтерів з числа студентів по сприянню адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладиш М.О. Наукові підходи до проблеми адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Класичний приватний університет, 2019. Т. 2, випуск 63. С. 55-59.
2. Гладиш М.О. Соціально-педагогічна адаптація студентів з обмеженими можливостями в умовах вищого навчального закладу: дис. канд. пед. наук, спеціальність - 13.00.05 Соціальна педагогіка. Київ, 2013. 254 с.
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15>
4. Соловйова Т. Г. Особливості профорієнтаційної діяльності соціального педагога з молоддю з обмеженими можливостями. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2014. № 2. С. 142-147.
5. Спіріна Т.П., Зарюгіна Ю.Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 32. Ужгород, 2014. С. 182-184.
6. Чайковський М. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору: дис. доктора пед. наук, спеціальність - 13.00.05 Соціальна педагогіка. Старобільськ, 2016. 570 с.
7. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Access: <https://www.european-agency.org/resources/glossary?page=2>